

تهران ناکجا آباد است

◆ گفت و گوی «شهروند» با کرامت الله زیاری مدیر گروه جغرافیای انسانی دانشگاه تهران در باره توسعه پایدار شهری

در ابتدا و برای ورود به بحث، پیش زمینه‌ای از توسعه پایدار شهری بفرمایید؟

در سال ۱۹۹۴ پس از اخذ دکترا به انگلستان شهر ادینبورو کالج معماری و شهرسازی رفتیم و تخصص بعد از دکترای خود یعنی برنامه‌ریزی شهری در حوزه طرح‌ریزی کالبدی و طراحی شهری را اخذ نمودم و فعالیت حرفه‌ای در این رشته را آغاز کردم. در آن زمان توسعه پایدار در تمامی مجلات واژه جدیدی به حساب می‌آمد و در ایران نیز چنین واژه‌ای مفهومی نداشت. در آن زمان روی نخستین کتاب خود «برنامه‌ریزی شهرهای جدید» مشغول مطالعه بودم. در نخستین کتاب خود مفهوم توسعه پایدار را توضیح و تفسیر کردم.

در دهه ۶۰ و ۷۰ با آغاز فعالیت‌های صنعتی و دوفاجعه بزرگ اتمی در چرنوبیل در روسیه و کوپال هند، دانشمندان و سیاستمداران دست به کار شدند. یکی از شخصیت‌هایی که تا دهه ۹۰ در زمینه حزب سبز (Green Party) فعالیت‌های چشمگیری داشت، خانم برانت لند بود که نظریه‌ای مقابل تخریب در طبیعت داشتند و طرفدار طبیعت و محیط‌زیست بودند. توسعه پایدار در ابتدا زیست‌محور بود اما در دهه ۹۰ دیدگاه توسعه پایدار پا به عرصه وجود گذاشت و خانم برانت لند نیز در این خصوص نقش بسزایی داشت. پس از آن توسعه پایدار شهری، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، کالبدی و روستایی هم مطرح شد که امروزه توسعه پایدار بسیار مطرح و رساله‌های دکترای فراوانی در این خصوص تحریر می‌شود. سازمان ملل هم طبق دستور خود به نام اجندا ۲۱ (Agenda ۲۱) به تعدادی از شاخص‌های توسعه پایدار پرداخته است.

مفهوم توسعه پایدار به چه معناست؟

توسعه پایدار یعنی طوری در طبیعت وارد شویم و از منابع و داده‌های طبیعت استفاده کنیم که مقدار کمی را مصرف و بقیه را برای نسل‌های آینده حفظ کنیم. توسعه پایدار توسعه‌ای است برای نسل‌های آینده، پایداری جامعه، جامعه شهری، جامعه روستایی، اقتصاد که حتی شعار سال گذشته ما، اقتصاد مقاومتی الگویی از توسعه پایدار هست.

مفهوم تاب‌آوری را چگونه در کنار توسعه پایدار قرار می‌دهید؟

تئوری جدیدی که به تازگی وارد توسعه پایدار شده است، تاب‌آوری شهری (Resilient City) است. تاب‌آوری به معنی فنری است که به حالت کشیده درآمده و مجدداً به حالت اولیه خود بازمی‌گردد. یعنی در ابتدا استفاده و سپس مجدداً بازگشت به حالت اولیه خواهد بود.

تاب‌آوری در ابتدا در مبحث روانشناسی مطرح شد و بعد از آن برای کودکان بی‌سرپرست و دچار مشکل بود که در سال ۱۹۷۳ آقای هولینگ این مسأله را در ابعاد اکولوژیکی و شهری بررسی کرد. تاب‌آوری و توسعه پایدار دو روی یک سکه و مکمل یکدیگر هستند.

شاخص‌های توسعه پایدار چه هستند؟

طی یک کار علمی حدود ۳۰۰-۴۰۰ شاخص را طراحی کردم. این شاخص‌ها در ابعاد اقتصاد پایدار، جامعه پایدار، شهر پایدار، حمل‌ونقل پایدار، کیفیت زندگی پایدار و اجتماع پایدار و حتی پدافند غیرعامل و... هستند.

مهمترین شاخص شهر پایدار چیست؟

مهمترین شاخص توسعه پایدار، محیط‌زیست است و از ابتدا نیز توسعه پایدار با این هدف پایه‌گذاری شده است و جامعه جنگلی در رأس این شاخص قرار دارد.

شاخص پدافند غیرعامل به چه موضوعاتی خواهد پرداخت؟

برای نخستین بار در سال ۱۳۷۴ کتاب «برنامه‌ریزی شهرهای جدید» خود پدافند غیرعامل را مطرح کردم که در آن زمان شاید کسی نمی‌دانست که در ایران، پدافند غیرعامل چیست. زمانی که شهرهای جدید را بررسی و مطالعه می‌کردم،

با بمباران‌هایی که در زمان جنگ افتاد، به این نتیجه رسیدم که شهرهای ما بی‌دفاع هستند. پس از ایده‌ای که مطرح کردم، خوشبختانه ایده من را به عمل تبدیل کردند و سازمان پدافند غیرعامل تأسیس شده است. امروزه تأکید بر این است که جامعه شهری که بنا نهاده می‌شود، باید پدافند غیرعامل و توسعه پایدار شهری داشته باشد.

از نخستین ایده‌های خود در توسعه پایدار شهری بگویید.

برای نخستین بار با تألیف دو کتاب به نام برنامه‌ریزی و طراحی شهر بیوفیلیک یا شهر طبیعت‌محور Biophilic City) یا Biophilic Urbanism) یا زیست‌مند صورت گرفت که این به معنی شهر درباغ از سطح خانه، کوچه، محله، ناحیه، منطقه و شهر است. به دنبال آن، اقتصاد سبز و سپس انرژی سبز و سپس حمل‌ونقل سبز و بعد از آن زندگی آرام برای مردم و سرانه فضای سبز است.

اگر به جای مدیریت شهری بودید، به کدام مسأله اهمیت بیشتری می‌دادید؟

من اگر به جای مدیریت شهری بودم، نخستین برنامه‌ای که در تهران مطرح خواهم کرد، تهران بیوفیلیک و جزیره‌های گرمایی تهران خواهد بود. در منطقه ۲۲، نفس کشیدن به دلیل کمبود فضای سبز بسیار کم است. ساختن شهری خلاق و هوشمند از شهر تهران در اولویت است.

شاخص‌های توسعه در هریک از موارد خود چه هدفی را دنبال می‌کنند؟

تحکیم خانواده در یک شهر، امنیت و حضور مردم در فضا، اجتماع پایدار است. مسکن پایدار مسکنی است که مردم در آن امنیت، انرژی و مقاومت را احساس کنند و مسکنی که بیش از ۲۰۰ سال عمر کند. در کشور ما عمر مفید مسکن ۴۰ سال است، در صورتی که در انگلستان عمر مفید مسکن ۲۰۰ سال است. در اقتصاد پایدار درآمد سرانه مناسب، تولید مناسب، اشتغال مناسب و نبود بیکاری از اهداف خواهد بود. شهر امن را تحقق بخشیم. شهر امن شهری است که ساختمان‌ها فشرده و فضاها را بی‌دفاع بسازیم تا راه را بر سارقان بسته و شهر را به شهر امن تبدیل کنیم. در ایران ۳۷،۰۰۰ روستای با جمعیت بالغ بر ۲۰ خانوار داریم. ۹۰ درصد از این روستاها ناپایدارند. اگر زلزله‌ای با قدرت ۶ ریشتر اتفاق بیفتد، ۹۰ درصد از روستاها تخریب خواهند شد. مقاوم‌سازی و تأمین آب این روستاها با سدهای مناسب نیز برنامه‌ای از توسعه پایدار روستایی است. در حوزه بهداشت روی شهر سالم اقداماتی انجام داده‌ام. نخستین بار پروفیسور دوهول نظریه شهر سالم را مطرح می‌کند. شهر سالم شهری است برای زندگی. شهری که شاخص‌های کاربری زمین و کیفیت زندگی در آن متناسب با استانداردها باشد.

توسعه پایدار چه اهدافی را دنبال می‌کند؟

حفظ محیط و منابع طبیعی در اولویت کار است. سپس وارد فضای شهر شده و شاخص‌ها را یک به یک از جمله مسکن پایدار، اجتماع پایدار، اقتصاد پایدار، فرهنگ پایدار و... بررسی خواهیم کرد.

نمود توسعه پایدار زیست‌محیطی چه فجایع بزرگی را در کل کشور دربرداشته است؟

خشک‌شدن دریاچه ارومیه با سدهای بدون برنامه‌ریزی اتفاق افتاد. بسیاری از رودها، مانعی برای جاری‌نشدن به دریاچه و در نهایت خشک‌شدن آن شدند. در برنامه‌ریزی ملی، منطقه‌ای، محلی باید محیط‌زیست و توسعه پایدار در رأس برنامه‌ها باشد. اگر برنامه‌ریزی داشتیم، تالاب‌های خشک در خوزستان نداشتیم. اگر برنامه‌ریزی شعری و کالبدی داشتیم که منظور از برنامه‌ریزی کالبدی، بکارگیری ضوابط و مقررات در استفاده از زمین از جمله اراضی سطح ملی، منطقه‌ای و محلی شهر و روستاست، داشتیم به وضع کنونی دچار نمی‌شدیم. با اجرای این برنامه خوزستان و حاشیه غرب کشور را با اوضاع کنونی نمی‌دیدیم. گردوغبارهایی که رخ می‌دهد، بخشی از دلایل آن خارجی است، اما نمی‌توان از عدم برنامه‌ریزی شهری و مشکلات داخلی و درون‌مرزی آن هم غافل شد.

شهر تهران را از لحاظ رعایت توسعه پایدار در چه سطحی ارزیابی می‌کنید؟

آمریکا برنامه ۲۰۳۰ توسعه پایدارش را در زمان کلینتون طراحی کرد، در صورتی که ما تا به این لحظه برنامه‌ای برای توسعه پایدار شهر تهران نداشته‌ایم. کلانشهر تهران با مشکلات بسیاری در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، جزیره‌های گرمایی و سایر حوزه‌ها مواجه است.

در تهران اگر زلزله‌ای با قدرت ۶ونیم ریشتر به وقوع بپیوندد، ۶میلیون نفر از بین خواهند رفت. تهران روی ۱۳ گسل واقع است. مشکلات اصلی پایداری سازه، کمبود فضای سبز و ترافیک هستند. با احترام به تمامی مدیران شهری باید بیان کنم که ما بهتر می‌توانستیم عمل کنیم.

وظیفه مدیریت شهری و مدیران شهرداری در این بین چه خواهد بود؟

مدیریت شهری چه در شورای شهر و چه در شهرداری باید تخصصی شود. ما به رشته‌های علوم شهری نیاز داریم. مدیریت سیاسی برای مدیریت شهری تهران مفید نخواهد بود. هنرمندان و ورزشکاران به متخصصین شهری اجازه ورود به این فضا برای حل مشکلات بدهند. در سال ۱۳۷۷ در نخستین باری که شوراها در حال شکل‌گیری بود، گفتم که نباید به دامان قومی، قبیله‌ای و سیاسی بیفتیم. مجلس شورای اسلامی سیاسی است، ولی شورای شهر باید تخصصی باشد. رشته‌های علوم شهری مورد نیاز است و شورای شهر باید نظارت دقیق بر عملکرد مسئولان داشته باشد. در برخورد با حادثه پلاسکو اگر متخصصین دست به کار می‌شدند، هرگز اتفاقی نمی‌افتاد.

پیشنهاد شما برای مدیریت شهری چیست؟

نخستین پیشنهاد این است که باید نقشه تاب‌آوری و آسیب‌شناسی شهر و فضاهای کالبدی، اجتماعی و جمیع اینها را ترسیم و تهیه کنیم و برنامه راهبردی و عملیاتی تاب‌آوری برای شهر داشته باشیم. دومین پیشنهاد الزام توجه به تاب‌آوری کردن شهر است.

سومین پیشنهاد حکم‌روایی خوب شهری یعنی همان مدیریت شهری از جمله شهردار، روسای مناطق، مراکز مطالعاتی و برنامه‌ریزی، معاونان شهرسازی است که باید از کارشناسان علوم شهری از جمله معماری، عمران، فضای سبز، محیط‌زیست و سایر رشته‌ها باشند.

لزوم انجام چه دستوراتی را در اولویت مدیریت شهری پیش‌رو می‌دانید؟

یکی از دستورات شورای شهر که باید در دوره پنجم اجرا شود، طرح مدیریت یکپارچه کلانشهر تهران است. ایجاد منطقه‌بندی مناسب و علمی ارتفاعی است. درچه مناطقی ساختمان‌های یک طبقه، دوطبقه و برج‌سازی را داشته باشیم. زیست‌مندی کردن شهر تهران نیز در اولویت خواهد بود. منطقه‌بندی مناسب بحث می‌شود که ارگان‌های دیگر همچون پلیس، ادارات آموزش و پرورش و سایر سازمان‌ها هر یک منطقه‌بندی خود را نداشته باشند و منطقه‌بندی واحد شود. این منطقه‌بندی مردم را هم از سرگردانی نجات خواهد داد.

عدم برنامه‌ریزی برای توسعه پایدار در شهر تهران چه نمودی داشته است؟

محور شمالی تهران از لواسان تا دیزین با فاجعه‌ای روبه‌روست. در دل کوه تخریب شده و از منابع آن سوءاستفاده می‌شود. ترافیک در روزهای جمعه در محور شمال بسیار سنگین است. تهران از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۶ بدون طرح تفصیلی اداره شد. باید طرح جامع جدیدی داشته و آن را اجرایی کنیم. تهران نیاز به استراتژی توسعه شهری دارد. پتانسیل تهران تنها برای ۶ میلیون نفر است در صورتی که ما در شب‌ها هشت و نیم میلیون نفر و در روزها با احتساب افرادی که از حومه تهران به این کلانشهر می‌آیند، ۱۰ و نیم میلیون جمعیت داریم. یکی از شاخص‌های توسعه پایدار شهری عدم آلودگی صوتی است، با سفری کوتاه به این قسمت از کلانشهر تهران درمی‌یابیم که چه میزان آلودگی صوتی متحمل ساکنان این منطقه به لحاظ بعد مسافتی کوتاه با فرودگاه بین‌المللی مهرآباد می‌شود و با چه خطراتی مردم در آن‌جا سکونت می‌کنند. اخیراً طبق تحقیقاتی که انجام شده، وجود دکل‌های برق و انرژی روی ساختمان باعث مشکلات نازایی زنان و مردان می‌شود. تهران باید خط آسمان داشته باشد اما با وجود برج‌های بلند این کار امکان‌پذیر نخواهد بود. باید از برج‌سازی‌های بلند که دید شهر را نابود می‌کند، جلوگیری کرد. در منطقه خاک سفید چه میزان ساخت‌وساز دارد. طبق مطالعات من در دل تهران ۶ زون (منطقه) خطرناک وجود دارد.

انجام چه برنامه‌هایی را برای کلانشهر تهران موثر می‌دانید؟

کتابی با نام «کلانشهرهای چند هسته‌ای» دارم. تهران در مدیریت آینده باید چند هسته‌ای بشود. این طرح در خارج از کشور اجرا و موفقیت‌آمیز بوده است. معتقدم که در تهران، اصفهان، کرج، شیراز و مشهد و حتی تبریز اگر مدیریت چند هسته را اجرا و فعالیت‌ها را در هسته ببریم و محل کار و زندگی را به هم نزدیک کنیم، یک مدیریت علمی و تخصصی خواهیم داشت. تهران نیاز به مدیریت علمی و تخصصی با شورای شهر علمی و تخصصی دارد.

با توجه به جامع بودن توسعه پایدار شهری، اصلی‌ترین برنامه شما در توسعه پایدار شهری چیست؟ در حال حاضر بر کدام شاخص فعالیت دارید؟

توسعه پایدار شهری برنامه‌ای جامع است. من در ابعاد کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، نهادی و مدیریتی فعالیت می‌کنم. مدیریت باید پایدار باشد. شاخص‌های هر یک را مورد مطالعه قرار دادم و زمان آن رسیده که آنها را عملی، میدانی و عملیاتی کنیم. ما شاخص‌ها را جست‌وجو و طراحی و با طرح‌ها و پروژه‌ها و ضوابط و مدیریت یکپارچه آنها را عملی می‌کنیم.

اقتصادی‌ترین مشکل تهران در توسعه پایدار اقتصادی را چه می‌دانید و راه‌حل آن را در چه می‌بینید؟

درآمد در تهران ناپایدار است و تنها معطوف به تراکم‌فروشی شده است. تراکم‌فروشی در تهران به معنی شهرفروشی است. ما باید از راه اقتصاد پایدار و ساماندهی تراکم‌ها به دنبال درآمد پایدار باشیم.

اصلی‌ترین برنامه در توسعه پایدار شهری برای توسعه شهر تهران چه خواهد بود؟

نخستین قدم برنامه راهبردی توسعه، سپس استراتژی‌های توسعه و بعد از آن طرح‌ها و پروژه‌ها را پیگیری خواهیم کرد. یک مدیریت جامع برای حفظ حریم تهران ضروری خواهد بود. اجازه ندهیم کوه‌ها، تپه‌ها، درختان سبز و جنگل‌های تهران تخریب شوند. متأسفانه ۶ هزار هکتار از باغات و فضای سبز تهران تخریب و به برج‌سازی و ساختمان‌سازی بلند تبدیل شده است.

برنامه‌ریزی‌های شما برای توسعه پایدار شهری تنها روی مطالعه شهر تهران است؟

من در بسیاری از مناطق ایران مطالعه داشتم. اصفهان، شیراز، مشهد و به‌خصوص در شهر کرج و استان البرز مطالعات فراوانی داشته‌ام. اخیراً روی شهر کرج مطالعه‌ای انجام دادم که متأسفانه با مضمون جدایی فردیس از کرج بود. من شدیداً با این موضوع مخالفت کردم و نزدیک به ۸۵۰ صفحه در این زمینه مطالعه کردم. تصمیم‌گیری مدیریت یکپارچه در شهر کرج و فردیس را داشتم. این عمل کاملاً اشتباه است. اگر هسته‌ای از کلانشهر جدا شود، زحمت‌های بسیاری از لحاظ شهرسازی و اقتصادی خواهد داشت. در مصاحبه‌ای که در روزنامه در این رابطه داشتم، تأکید کردم که همه کلانشهرها باید مدیریت یکپارچه داشته باشد.

از نظر شما، جایگاه ایران از لحاظ اجرای توسعه پایدار در سطح جهانی به چه صورت است؟

متأسفانه ایران جایگاهی ندارد. ایران به لحاظ توسعه پایدار در ابعاد ملی، استانی، شهرستانی و شهری و روستایی جایگاه مناسبی ندارد. یکی از شاخص‌های توسعه پایدار، شاخص زیست‌محیطی از جمله آب و خاک است که ما طبیعت خود را به کلی ویران کردیم.

در حال حاضر نه آب مناسب، نه خاک مناسب و نه جنگل برای گرفتن دی‌اکسید کربن و رهاسازی اکسیژن داریم. جنگل‌های شمال کشور ما را در ابتدا هیچ کشوری نداشت اما روز به روز با تهدید خطرهای بسیاری مواجه است. تالاب‌ها و رودخانه‌های کشور ما نسبت به کشورهای دیگر از وضع خوبی برخوردار بود که این وضع در حال حاضر جایگاه مثبتی ندارد.

در کل کشور، اجرای چه برنامه‌ای را برای ارتقای جایگاه خود در بین سطوح دیگر از لحاظ توسعه پایدار

تأثیر گذار می‌بینید؟

من معتقدم که در کل کشور باید برنامه آمایش سرزمین را داشته باشیم. آمایش سرزمین برنامه‌ای فرای برنامه‌ها و در صدر است که به معنی مکان‌یابی مناسب برای فعالیت‌ها و استقرار جمعیت است. این برنامه نخستین بار در آلمان و سپس فرانسه در سال ۱۹۴۴ پا به عرصه گذاشت. قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، سال ۱۳۵۴ طرح ستیران توسط مشاوران فرانسوی تهیه و شروع شد و در سال ۱۳۵۶ خاتمه یافت. طرح مناسب و خوبی بود. طرح‌های آمایش در بعضی از مناطق اجرایی می‌شوند اما این طرح‌ها باید در سطح ملی فراگیر و گسترش یابند.

آخرین برنامه شما در حوزه توسعه پایدار شهری چه بوده است؟

آخرین برنامه من نظریه شکوفاشهری (CDI) معادل واژه City Prosperity Index است. ایجاد شهر مطلوب از اهداف آن است. شکوفاشهری نخستین بار سال گذشته درکنگره‌ای در قزوین برگزار و قرار بر این شد که یکی از شهرهای ایران به‌عنوان نمونه برای شکوفاشهری انتخاب شود. همه این برنامه‌ها در شهر تهران قابل اجراست، اگر با مدیریت علمی به آن دست یابیم.

مردم باید برای نزدیک شدن به یک شهر با توسعه شهری پایدار چه کار کنند؟

مردم باید آگاه باشند و به محیط‌زیست توجه کنند. شهر را مقاوم بسازند. شهر را ایمن کنند و در امنیت آن دخالت کنند. حس تعاون و همکاری داشته باشند. در ایجاد سیمای مناسب و نمای لذت‌بخش بکوشند.

در پایان خواسته شما از شورای شهر پیش‌رو برای نزدیک شدن به توسعه پایدار شهر تهران چیست؟

چهار دوره شورای شهر برگزار شده است. بزرگوارانی از چندین دوره تا یک دوره در این شورا حضور داشتند اما بازده خوبی را شاهد نبوده‌ایم. اجازه بدهید برای یک‌بار هم متخصصین وارد عمل شوند و متخصصینی که طرح‌ها و برنامه‌های فراوانی برای کلانشهر تهران از جمله جوانان، زنان و برنامه‌های دیگری را دارند. باید ضوابط شهرسازی در تهران تعیین و اجرا شود و فقط قانون مبنای کار شود. شورای شهر و مدیران شهری نباید به مسائل سیاسی بپردازند و از فراهم کردن و ساختن شهری پایدار و آرام غافل شوند.